

A bírálóbizottság értékelése

A disszertáció egy olyan elemzésre tesz kísérletet, hogy részben új, részben bevett fogalmakkal operálva, eléggé vitatható módon „vallásnézetnek” nevezett rendszerbe ágyazva feltárja a posztoszocialista átmenet társadalmi és kulturális mechanizmusait. Az eredmény, amennyiben vallástudományi szövegként közelítünk hozzá, elismerésre méltó jártasságról, a kiválasztott, felhasznált és elemzett művek értő ismeretéről tanúskodik. A világ egészét – helyes felismeréssel – globális egymásra hatásokkal, transzkulturális kötődésekkel jellemzi. Gondolatmenete a sokrétű vallásról írt összegzésben teljesebbé válik: a jelölt véleménye szerint az elmúlt évek legjelentősebb fejleménye a vallás iránti elméleti elköteleződésben, a sokféleség megjelenésében, a legálissá válásból eredő sajátos helyzetekben jelenik meg. E helyzet sajátossága, hogy a valláshoz való kötődés nem az egymástól jogi értelemben elválasztott felekezetek mintájára valósul meg. A doktori disszertációtól elvárt eredetiség a szintetizálás módjában megvalósul ugyan, de az érvelés nem meggyőző.

A műben négy nagy kritikai hermeneutikai kerettel ismerkedhetünk meg, ezek kiválasztása egyszerre figyelemreméltó és vitatható. Az elméletek elemzése a szerzői erudíció bizonyossága, az olvasót viszont nem kis megértési feladat elé állítja. A szerző jól látja, hogy a legjelentősebb elméleti keret a szekularizáció. Igyekszik tisztázni a fogalmakat, több-kevesebb sikerrel. A hazai vizsgálatok közegeben új, hogy a szerző által kiválasztott vallástudományi megközelítéseket a kelet-közép-európai régióban az elmúlt 25 évben lezajlott társadalmi, politikai és kulturális folyamatok vizsgálatára alkalmazza. Ennek egyik bírálható pontja az egyébként elvégzett, akár saját empirikus kutatások beépítésének hiánya, amelynek révén meggyőzően igazolható vagy éppenséggel cáfolható lett volna a vallástudomány társadalom-leírásra való alkalmassága.

A szerzőnek el kellett volna dönteni, hogy regionális vallásfelmérési analízist vagy pedig egy általános fogalmi valláselemzést kísérel meg elvégezni. Helyenként, például a vallások régiós topográfiájáról írottakat térképpel, grafikonokkal, szociológiai felmérésekkel és egyéb adatokkal kellett volna megjeleníteni a rendkívül szerteágazó, jellemzően nem vallástudományi tárgyalás mellett vagy helyett.

A túlságosan sokszínű diszciplináris megközelítés alkalmasint a történeti és filológiai pontosság rovására érvényesült. Fogalomhasználatában nem teljesen következetes, ez áll a vallásfogalom definiálására is. Számos ténybeli, a vallástudományi következtetéseket nem érintő pontatlanság is előfordul a műben.

A szerző óvakodik a kategorikus kijelentésektől, de ez nem segíti a tézisek megfogalmazását. Vizsgálati szempontjait megpróbálja végigvinni az elemzése tárgyául választott régió, de valójában válaszában a régiót leszűkítette a visegrádi országokra. Szerencsés lett volna, ha a régió meghatározásakor épít Szűcs Jenő Európa három fejlődési régiójára vonatkozó elméletére, és ha merít Péter László, Bibó István vagy Hajnal István gondolataiból is. Igen vázlatos és hézagos az „átmenet” fogalmának elméleti tisztázása. Az opponensi véleményeket a bizottság egymással egybehangzóan kritikusnak értékelte.